

Ирена П. Арсић¹
Универзитет у Нишу
Филозофски факултет
Департаман за српску и компаративну књижевност

Оригинални научни рад
УДК 821.163.42.09-2 Бан М.
Примљено: 12. 3. 2018.

О ИСТОРИЈСКИМ ДРАМАМА МАТИЈЕ БАНА Поводом два века од рођења Матије Бана

Драмски рад Дубровчанина Матије Бана (1818-1903) био је део његовог националног, идеолошког и политичког ангажовања.

У раду ће се у том смислу анализирати његове драме *Цар Лазар или Пропаст на Косову*, *Кнез Никола Зрињски* и *Маројица Кабога*, са тематиком из српске, хрватске и дубровачке историје.

Кључне речи: Матија Бан, историја, драма, историјска драма

Дубровчанин Матија Бан (ФАБРИС 1900: 147-154; ЛУЦЕРНА 1906: 1-49; ХАЛЕР 1944: 50-73; ПОПОВИЋ 2000: 432-441)² претежни део свог активног живота провео је у Београду, где се, уз бројне и разнолике послове везане за државну службу и образовање, доследно бавио и литерарним радом.

Што се тиче књижевног, посебно драмског рада Матије Бана, тачно је констатовано да је био део његовог националног, идеолошког и политичког ангажовања. Његова дубокоусвојена национална идеологија, у којој је Српство било центар јужних балканских словенских народа, усмеравала је и његову драмску поетику. Све његове драме су томе подређене.

¹ irena.arsic@filfak.ni.ac.rs

² Матија Бан (1818, Петрово Село код Дубровника – 1903, Београд) - књижевник, дипломата, политичар, школовао се у Дубровнику, где је 1834. ступио је у фрањевачки ред, да би га наредне године напустио. Од 1839. до 1844. боравио је на Истоку, на острву Халки, у Цариграду и у Бруси, где је предавао али и наставио своје образовање. Године 1844. долази у Београд, где где активноживи и ради, све до своје смрти.

За српску владу је обављао поверљиве дипломатске мисије од 1848. до 1850, које су се односиле на покушај ослобођења Балкана од турске власти. Након династичког преврата у Србији 1858, постаје наклоњен политици Михаила Обреновића. Године 1861. Бан је постављен за шефа тајног државног Пресбиороа у Београду, где је радио до 1880, када је пензионисан.

Матија Бан је писао поезију и драме, а бавио се и књижевном критиком. У своје време био је најплоднији и најизвођенији наш драмски писац.

Међутим, Баново драмско дело није било добро прихваћено, ни у свом времену, а ни касније. У време његовог стварања, уз бројне и широке похвале, превладале су оштре негативне реакције, док су судови ауторитета, какав је био Јован Скерлић (СКЕРЛИЋ 1967: 203), за дуже време осигурали Дубровчанину етикету писца хладне и кабинетске драме. Последњих деценија прошлог века, међутим, српска књижевна теорија и историографија поједина од његових остварења, историјску драму *Цар Лазар* и мелодраму *Мејрима*, најпре, поставља за једне од најбољих примера свог жанра (ЕРЧИЋ 1974; ФРАЈНД 1987; ФРАЈНД 1996; МИЛИНЧЕВИЋ 1995; ЈОВИЧЕВИЋ 1996).

Један од начина актуализирања дела Матије Бана, у савременим, поред културних, и друштвено-историјским условима, може бити и компаративни поглед на његове драме са историјском тематиком. Како је познато, сем српске историје, он је у својим драмским делима обрађивао теме и из руске, пољске, и чешке повести, али и из хрватске и дубровачке. За ову прилику, посматраћемо упоредо три Банове драме: *Цар Лазар или Пропаст на Косову* (БАН 1866), *Маројица Кабога* (БАН 1880) и *Кнез Никола Зрињски* (БАН 1892).

Ова три драмска дела припадају различитим периодима стваралаштва Матије Бана.

Цар Лазар или Пропаст на Косову, драмско дело које је први пут представљено публици 1864, а своје штампано издање имало 1866, припада другој фази његовог првог сачуваног драмског циклуса³.

Наиме, Матија Бан је, како је познато, аутор већег броја драмских дела, од мелодрама до трагедија, која су углавном заснована на значајним догађајима из српске историје. Бан се, тако, бавио дужим периодом у српској историји, који је обухватао последње владаре из српске династије Немањића, па затим Косовски бој и његове последице, да би писао и драмска дела из новије историје Срба везане за почетак ослобађања од турског ропства и обнављање српске државе. Међу тим делима су циклус *Косовску трилогију*, коју чине: *Смрт Уроша петога*, *Краљ Вукашин*, и *Цар Лазар или Пропаст на Косову* и билогија *Српске цвијети*, са драмама: *Таковски устанак* и *Ускрс српске државе*.

Као што је уочено у новијој српској књижевној историографији, уз друге савременике, Јована Стерију Поповића и Јована Суботића, најпре, Баново драмско дело је значајни допринос српској историјској драми која је била позоришни исказ тежњи за стварањем националне државе, за њено учвршћавање и јачање као и за ослобађање неослобођених крајева (ФРАЈНД 1987: 13).

³ Своја прва драмска дела Бан је, разочаран, уништио још у Дубровнику.

Написана и постављана на сцену шездестих година XIX века, Банова историјска драма *Цар Лазар или Пропаст на Косову*, према избору представљања историјског догађаја у потпуности следи тадашње тежње српске националне интелигенције.

Наиме, као што је познато, тематика овог жанра је одређена кључним догађајима из историје једног народа који су представљали опасности од губљења националног идентитета, или је, пак, у питању период трагања за националним идентитетом (ФРАЈНД 1987: 9). Стога се историјска драма пише и поставља на сцену у срединама које је историја довела у такву или сличну ситуацију, па пишчеви савременици у прошлости траже неку врсту упоришта, односно извор идеја које би им помогле у остваривању и очувању националног идентитета.

Стање српске државности у Баново доба, односно доба настајања драме *Цар Лазар или Пропаст на Косову*, увелико је упоришта за разрешавање својих кључних запитаности тражило, односно могло да нађе у Лазаревом времену и његовим државничким настојањима.

Што се тиче остала два драмска остварења, она датирају из последњих година Бановог литерарног стваралаштва, и, уопште, његовог оглашавања као писца: *Маројица Кабога* из 1880, а *Кнез Никола Зрињски* из 1888. године.

Међутим, сасвим је извесно, како је сам аутор и навео, да је о овим личностима као јунацима својих дела, Бан и раније размишљао. Маројица Кабога, као један од главних признатих јунака старе дубровачке историје, и од савременика и од каснијих хроничара и историчара Дубровника, свакако је био дуго тема Банових размишљања. Тако је овај изразити индивидуалац и јак и посебан карактер био један од главних ликова Банових првих драмских радова, његовог, касније уништеног, дела о великом дубровачком земљотресу из 1667, написаном на италијанском језику (БОЈОВИЋ 1996: 77-86). Овој личности, која је би била природни избор за јунака, Бан се вратио после бројних својих активних ангажмана у политици, дипломатији и јавном животу.

Слично се може рећи и за личност Николе Зрињскога, хрватског великаша, трагичног јунака опсаде Сигета од стране Турака са султаном Сулејманом Величанственим на челу, 1566. године. Бан у поговору овој драми наводи да је дуго размишљао о јуначком подухвату Зрињскога, о коме је и писао у својим *Искрицама моралним и политичким* на кога је дошао ред на самом крају његовог литерарног рада (БАН 1892: 233-234), када је времешни Дубровчанин, како сведочи и Павле Поповић, своје мирне дане проводио повучено на свом имању Бановац, тада крај Београда (ПОПОВИЋ 2000: 432).

Сва три дела, према томе, заснована су на историјским догађајима, мада их писац није жанровски уједначио. Матија Бан, наиме, пише да је

Цар Лазар трагедија, мислећи – историјска трагедија, док дело *Маројица Кабога* најпре одређује као трагедију, а, затим, као грађанску драму. *Кнез Никола Зрињски*, по поднаслову из загребачког издања – је јуначка, а по издању Српске краљевске академије – војничка драма.

Као што је познато, историјска драма се издваја од сличних жанрова са истом тематиком најпре по томе што су заплети у њој везани за облике владарске моћи и њене носиоце, тако да је у средишту интересовања историјске драме власт, а не, на пример, сукоб добра и зла (НЕСТОРОВИЋ 2007:143). „Она (историјска драма) је основа на којој се могу сувисло, драмским средствима исказивати мисли о проблемима власти, као апстрактне категорије, о владару, као њеном носиоцу, или о владању као сложенем процесу...” (ФРАЈНД 1996: 65). При томе значајан је однос аутора према историјском или легендарном сазнању на којем почива драма: писац у историјској драми, развијајући основни ток, стално инсистира на вези теме из прошлости са друштвеним и културним тренутком када пише. Поред тога, историјска драма, сем постављања на сцену, намењена је и читању, док други драмски облици, сличног порекла основних радњи, као мелодрама, на пример, оживљају тек као позоришни спектакли. И, коначно, основна улога историјске драме је одређена идејом, односно пишчевом идејом.

Матија Бан је за све три драме као главне теме изабрао врло значајне, односно пресудне догађаје из историје. То су, најпре, Косовска битка и догађаји око ње, што је кључна тачка у српској националној историји али и средиште њеног митологизирања. Дубровачка Велика тријешња, земљотрес који је погодио Град 1667. године, могао је бити пресудан тренутак за опстанак Дубровачке Републике, али је, деловањем управо Маројице Кабога и његових садруга, изгубио тај кобни значај. Одбрана Сигета је био догађај који је у хрватској историји и књижевној историографији добио значајно место, често и као тематика национално интонираних литерарних остварења, од епике па све до либрета за оперска дела.

Што се тиче захтева да се историјска драма везује за облике владарске моћи и њене носиоце, односно да је у средишту питање власти, у случају трију Банових драма, тај захтев испуњава тек *Цар Лазар или Пропаст на Косову*. То чак и под утиском да је таквим избором Бан свесно ризиковао пријем код тадашње публике.

Наиме, тема Косовско боја, у време током XIX века, није ретка на српској позоришној сцени (ЈОВИЧЕВИЋ 1996: 137-144). На тај начин, Бан не пркоси својим избором. Оно што није уобичајено, то је да се са средишта радње, коју у другим трагедијама чини подвиг Милоша Обилића, Бан помера ка владару, кнезу, односно митском цару Лазару и његовој владарској и државничкој дилеми. Уз то, Бан значајно мења и конкретно извориште историјских основа свог дела.

Време настанка овог дела, што се тиче српске историографије, још увек је на границама митова, легенди и народних предања и казивања. Критичка историографија са Иларионом Руварцем и Љубомиром Ковачевићем тек ће наступити у српској науци, покушавајући, уз велике отпоре, да исправи вековна владајућа мишљења и разумевања српске историје.

У таквом времену, једна од главних улога позоришта било је и национално отрежњење, односно покушај да се угледни интелектуалци, какав је Бан несумњиво био, укључе у тај процес, наравно и преко својих драмских дела.

Бан је, у складу са тим, настојао да на сцену постави дело које се заснивало на историјским чињеницама, а не на народној епизици. Он сценски приказује односе великаша у српској држави са гледишта модерних државника. Обилић је један од ликова, али је главни, носилац владарске моћи – Лазар Хребелјановић. Што се тиче осталих учесника у косовској пресудној бици, Бан је занемарио мелодраматични сукоб који су иницирале Лазареве кћери, а као главног организатора издаје означио је Краљевића Марка, историјски турског вазала, а не Вука Бранковића, што значи да су обојица српских великаша приказани у складу са историјским, а не епским ликом.

То је била једна од тачака разлаза српске публике и јавног мњења уопште и самог Бана⁴. Писац је настојао да остане доследан, али је коначно делимично попустио, тако да се у штампаном издању историјске драме *Цар Лазар или Пропаст на Косову* Марко не појављује на сцени, иако и даље кобно утиче на актере.

Пошто је, значајан фактор за стварање историјске драме политика, као трајна идеологија или као дневна политика, односно њен циљ је да поставке на размишљање о прошлости и садашњости (ФРАЈНД 1996: 32-37), да покрене на акцију, није тешко у овом Баном делу препознати његова настојања на формирању чврсте и јединствене српске државе.

Према томе, дело Матије Бана, *Цар Лазар или Пропаст на Косову*, која описује тренутак када у одређеној средини проблем владања избија у први план, а чије су главне преокупације теме јунаштва, дипломатије, амбиција, склоност ка сплетки, верности вазала, исказује се као идеална историјска, у жанровском смислу, “државотворна” драма (ФРАЈНД 1987: 28).

Међутим, став да Бан историјску истину поштује на уштрб народне епике, у драми *Маројица Кабога* је доведен у питање. Наиме, поставивши

⁴ Одбрани ове своје драме, Матија Бан је приступао и касније, чак и у ситуацији када то није било потребно. Тако је својим *Драмским надзорима* одговорио на студију Милана Јовановића Морског *Поглед на драмску литературу о Косову*, који је о драми *Цар Лазар или Пропаст на Косову* писао објективно и похвално, после објављивања Банових сабраних дела од стране Српске краљевске академије (ФРАЈНД 1996: 201).

лик Маројице Кабоге као централни у делу које се бави великим искушењем за Дубровачку Републику у XVII веку, Бан није нарушио историјску веродостојност. Међутим, сам лик Маројице Кабоге у значајној мери одступа од историјски познатих чињеница. Мада се у литератури поставља питање Бановог довољног познавања историјских података (БОЈОВИЋ 1995: 77-96), односно да ли је, пошто су тек по штампању овог дела објављени историјски релевантни радови о Кабоги (ВУЧЕТИЋ 1904а, 1904б, 1905; ВОЈНОВИЋ 1909), писац био онемогућен да свој лик гради у потпуности према историјском, сасвим је извесно да су прилагођавања и промене рађене смислено. Наиме, Бан је као врло вешт, што му признаје и савремена књижевна историографија, у нијансираном грађењу ликова разумео да би историјска прецизност у овом случају знатно угрожавала веродостојност драмског лика. Историјски Маројица Кабога је био и превише контрадикторан за свој позоришни лик, па га је Бан поједноставио, представљајући га као доследног борца за сопствену част а касније част и слободу Републике. Према томе, Банов Кабога није осиони млади Дубровчанин који брутално убија старијег племића, пошто је овај указао на његово скандалозно понашање, нити дрски завереник који спас тражи иза црквених зидина, већ увређени млади племић чије наследство клеветом покушава да претме стриц. То само указује на чињеницу да је писац свесно користио понуђена решења, нити робујући историји, нити повлађујући публици. А његов јасни, мада крути дидактички став, и овога пута је превагнуо – лична и породична пожртвованост као услов за опстанак Републике. У том смислу је и значајна пажња посвећена старом властелину Влађу Бунићу, и његовој породици, посебно кћери Маре, вереници Маројице Кабужића, као његовом моралном подстрекивачу и интимном ослонцу.

Жанровско одређење – грађанска драма, у потпуној је, међутим, супротности са теоријским дефинисањем, али је зато у складу са Бановим размишљањем о значају жртве и најобичнијих грађана, били они и властелини, за своју државу. Одржање слободе, као резултат изузетно важног и историјски доказаног значаја родољубља током читавог постојања старе републике, основна је не само Кабогина него и Банова мисао.

То се често постиже личним настојањем, мада, како Бан сматра, а историја Дубровника потврђује, и провером и потврдом парламентарног одлучивања. Стога су код Бана чести скупови – и властеле, али и грађана, који доносе коначну одлуку у кључним моментима за заједницу. Питање власти, сведено на овакав начин, део је историјски одговорног елемента ове, као и драме *Кнез Никола Зрињски*, мада не преовлађује у тој мери да их можемо дефинисати као историјске драме.

Како је напоменуто, драму *Кнез Никола Зрињски* сам аутор је сврстао у јуначке, односно војничке драме. На тај начин је, и то не први

пут, сам себи противуречио, пошто је у поговору јасно казао да је основна нит која ће обележити акцију његових јунака њихова љубав и то не она која је, према мишљењу писца, ефемерна, љубав између мушкарца и жене, него трајна и несебична – породична љубав. Љубав сестре према брату, оца према сину и сина и кћери према оцу, основна је карактеристика која, каже Бан, издваја нашег словенског јунака и одликује га и у његовим најреволуционарнијим и најјуначкијим иступањима (БАН 1892: 235-236).

Да би то постигао, Бан није морао да драстично мења историјску основу. Бој под Сигетом остао је забележен и у историјским текстовима као јунаштво једног од најзначајнијих представника познате хрватске породице Зрински, који се у тим кључним тренуцима и свог личног живота морао бринути и о свом сину, Јурашу. У питању је, наиме, био Јурај Зрински, који је касније имао значајну улогу у хрватској историји, као угледни војсковођа и бан, и као културни посленик (БОГИШИЋ 1997: 43).

Да би употпунио ову своју тезу, Бан донекле мења и судбину несрећне породице остарелог јунака Матије Сечујца. Писац, наиме, даје значајну улогу у испољавању синовљеве љубави не само његовом сину Војиславу, него и јуначкој кћери Љепосави. Она, у складу са тим, храбро и ризикујући и живот и част, спасава брата из ропства, задививши и самог турског султана и понизивши смутљивца Мљечанина.

Док, међутим, према историјским подацима, Сечујац бива убијен а породица одведена у ропство, писац у овој војничкој драми, јуначкој породици намењује и јуначку смрт – у од њих самих изазваној експлозији куле, чиме се умногоме нарушава тријумф уласка Турака у покорени Сигет.

Банова идеја очувања породице као главног услова опстанка, блиска му је у позним годинама, када, помало разочаран, своди свој животни биланс, и саставља своје последње драмско дело.

Три Банове драме са тематиком из кључних тренутака историје српског и хрватског народа, као и повести Дубровачке Републике, изражавају његово национално, идеолошко и политичко ангажовање, али свака на посебан начин. Док у драми *Цар Лазар или Бој на Косову* Матија Бан активно настоји да утиче на национално отрежњење и да упути значајне поруке из прошлости у доба обнављања државности и устројавања кнежевине, па затим и краљевине Србије, у делу *Маројуца Кабога* указује на значај личне жртве положене за спас отаџбине. То је израз Бановог схватања и њему савременог деловања у настојању промене положаја некада славног Дубровника у тадашњој Хазбуршкој царевини.

Последње дело, *Кнез Никола Зрински*, сем истицања значаја и појединачног јуначког акта, специфично је и по још једном инсистирању – на

значају породичне љубави и пожртвованости. Незавидан положај хрватског народа у доба Зринског, који је имао сличну позицију и у оквиру Аустрије, вероватно је инспирисао писца да укаже на одржање породица као значајног фактора у опстанку нације, посебно имајући у виду значај које су Зрински са Франкопанима имали у одржању хрватског националног идентитета (БОГИШИЋ 1997).

Цитирана литература

- БОГИШИЋ 1997: Bogišić, Rafo. „Zrinski i Frankopani u hrvatskoj književnosti“. *Forum*, 1-2: 41-66.
- БОЈОВИЋ 1996: Бојовић, Злата. „Маројица Кабога Матије Бана и дубровачка историја“. *Драма у српској књижевности. 1 / 25. научни састанак слависта у Вукове дане*. Београд / Нови Сад: 77-86.
- ВОЈНОВИЋ 1909: *Записци племенитог господара Марина Маројице Кабоге*. Дубровник: Српска Дубровачка штампарија Антуна Пасарића.
- ВУЧЕТИЋ 1904a: Vučetić, Antun. „Srditost Maroja Kaboga“. *Srđ*, 11: 503-506.
- ВУЧЕТИЋ 1904b: Vučetić, Antun. „Opet Marojica Kaboga“. *Srđ*, 22-23: 1066-1072.
- ВУЧЕТИЋ 1905: Vučetić, Antun. „Opet Marojica Kaboga“. *Srđ*, 7-8: 305-309.
- ЕРЧИЋ 1974: Ерчић, Владимир. *Историјска драма у Срба од 1736. до 1860*. Београд: Институт за књижевност и уметност, Београд 1974.
- ЛУЦЕРНА 1906: Lucerna, Kamila. “U spomen Matije Bana Dubrovčanina”. *Ljetopis JAZU* 21: 1-49.
- ЈОВИЧЕВИЋ 1996: Јовићевић, Тања. „Косовски бој у драмама XIX века – поетичке трансформације и рецепцијска условљеност“. *Драма у српској књижевности. 1 / 25. научни састанак слависта у Вукове дане*. Београд / Нови Сад: 137-144.
- МИЛИНЧЕВИЋ 1996: Милинчевић, Васо. „Стеријини „Ајдуци“ и „Мејрима“ М. Бана као просветитељске драме“. *Драма у српској књижевности. 1 / 25. научни састанак слависта у Вукове дане*. Београд / Нови Сад: 55-64.
- НЕСТОРОВИЋ 2007: Несторовић, Зорица. «Матија Бан и Јован Суботић: драмски јунак у преплету мелодраме и историје». *Богови, цареви и људи*. Београд: 138-150.
- ПОПОВИЋ 2000: Поповић, Павле. „Матија Бан и његов књижевни рад у Дубровнику (1849-1952)“. *Дубровачке студије, Сабрана дела*, књ. 4. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 432-441.
- ФАБРИС 1900: Fabris, Antun. „Matija Ban“. *Dubrovnik kalendar za 1901*: 147-154.
- СКЕРЛИЋ 1967: Скерлић, Јован. *Историја новије српске књижевности. Сабрана дела Јобвана Скерлића*. Београд: Просвета, 203.

- ФРАЈНД 1987: Фрајнд, Марта. „Политика и легенда у српској историјској драми”, *Историјска драма IX века I*. Београд: Нолит, 5-41.
- ФРАЈНД 1996: Фрајнд, Марта. *Историја у драми, драма у историји*. Београд – Нови Сад: Институт за књижевност – Прометеј – Стеријино позорје
- ХАЛЕР 1944: Haler, Albert. „Matija Ban“. *Novija dubrovačka književnost*. Zagreb: Matica hrvatska, 50-73.

Извори

- БАН 1866: Бан, Матија. „Car Lazar ili Propast na Kosovu: Tragedija u 5 razdjela”. *Dubrovnik: Zabavnik Narodne štionice dubrovačkeza godinu 1867*. 1866: 25-144.
- БАН 1880: Бан, Матија. „Marojica Kaboga“. *Slovinac* 1880: 10, 11, 12, 13, 14.
- БАН 1888: Бан, Матија. *Knez Nikola Zrinjski: Junačka drama u pet činova*. Zagreb, 1888.
- БАН 1892. Бан, Матија. *Кнез Никола Зрински, у: Дјела Матије Бана, Први дио: Пјесништво*, књ. VII. Београд: Нолит, 121-238.
- БАН 1987: Бан, Матија. *Цар Лазар или пропаст на Косову, у: Историјска драма XIX века, I, Српска књижевност. Драма, 7*. Београд: Нолит, 149-343.

Irena P. Arsic

ABOUT MATIJA BAN’S HISTORICAL PLAYS

Matija Ban’s (1818-1903) plays represents a part of his national, ideological and political engagement.

This paper will be examining his plays: *Car Lazar ili Propast na Kosovu*, *Knez Nikola Zrinjski* and *Marojica Kaboga* with topics from Sebian, Croatian and Dubrovnik’s history.

Key words: Matija Ban, history, drama, historical plays

